

WILLIAM BLAKE

Az angol irodalom most ünnepli William Blake, a költő, rézmetsző és misztikus halálának századik évfordulóját. Vastag könyvek, sőt kiterjedt bibliográfiák és népszerű napilapcikkok odakint már jó néhány éve bevitték az irodalmi köztudatba, hogy Blake az angol költők legjobbjai közé tartozik és mint ilyent, ismerik már hazáján kívül is. Miután nálunk lexikoni cikkeken kívül még nem igen történt róla említés, a centenáriumi alkalmát ragadjuk meg, hogy jelentőségét, ha csak futólagosan is, megismertessük a magyar érdeklődőkkel.

1.

Blake az a költő, akivel minden szóról-szóra történt. A költő, „wie es im Buche steht“. Más költő is beszél ihletről, amikor úgy érzi, mintha valaki diktálná, mit írjon, – Blake néven tudta nevezni a szellemeket, kiknek sugallatára gördítette elő prófétikus könyveinek végtelen sorait. Más költő is beszél látomásokról, melyek felvonulnak lelki szemei előtt, – de míg más költő mindig tudja, hogy a látomások játékos fantázia születtei, Blake számára a valóságnál sokkal több objektív realitása van a vízióknak, melyek megelevenítik előtte a halottakat, lejátszadják égbenyúló panorámákban a Teremtés titkait és felépítik előtte London kövein az új Jeruzsálemet, a mennyeit. Más költő is beszél arról, hogy kortársai nem értik meg és csak száz év múlva fogják felismerni igazi nagyságát, de ilyen teljes mértékben ez még senkivel sem esett meg, mint vele: kiről kortársai jóformán azt sem tudták; hogy verseket ír (mert ha látták volna is verseit, azt hitték volna, hogy regény) és a mult századból való lexikonok csak mint rézmetszőről emlékeznek meg róla – s ma népszerű amerikai kiadások borítékai hirdetik, hogy „nélküle a költők számára fenntartott polc határozottan tökéletlen“.

Ő volt a legkülöncebb a különök nemzetének sok külön költője közt. Minden, ami vele összefügg, egészen különös; a vele foglalkozónak sajátos atmoszférában kell hazatalálnia, mintha a kristályszubában volna, melyről egyik verse szól¹ és „egy másik Angliát látna, másik Londont, Towerjével, más Themzét és más dombokat, más, kedves surreyi bokrokat“, egy másik világot, mely Blake szerint az egyedül igazi világ.

Már hírnevének története is különös. Mikor Blake magagyártotta könyvei már elkallódtak, először egy spiritiszta orvos adta ki egyik kötetét, mint spiritiszta dokumentumot. Költő-mivoltára csak a *prerafaeliták* eszméltek rá, mikor sajátos hangulatuk számára ősoket kerestek, furcsa ősoket a rengeteg normális költő között. Dante Gabriel Rossettit, a festő-költőt vezette el a szimpátia titokzatos intuíciója őhozzá, a régebbi és Angliában talán első festő-költőhöz; D. G. Rossetti adta ki először műveit és az első nagyobb Blake-életrajzot, a Gilchrist-ét. A másik Rossetti, William Michael, Shelley legnagyobb ismerője, bővítette ki a rávonatkozó ismereteket és Swinburne írta meg az első nagyobb esztétikai tanulmányt róla. Összkiadását kommentárral Yeats látta el, a nagy vizionárius ír költő és a legszellemesebb népszerűsítő munkát Chesterton írta róla – ily módon Blake hírneve az újabb angol irodalom legjobb neveivel fűződik össze elválaszthatatlanul²

2.

Életrajza az egyszerű ember egyszerű élete, melyet váratlan belső történések szaggatnak olykor bizarr alakúvá. 1757-ben született Londonban, Story verziója szerint³ igen előkelő, de elszegényedett angol családból; egyik őse állítólag admirális volt. Yeats ír származását vitatja szájhagyomány alapján – mert hogy is láthatna valaki víziókat, aki nem ír származású? Az apja kiskereskedő volt és a kispolgári család békés atmoszféráját csak egy mozzanat teszi rendkívülivé: az egész család buzgón tanulmányozza Swedenborgnak akkoriban angolra fordított műveit. Blake, ha maga írta volna, kétségkívül itt kezdte volna el életrajzát, ahol szellemi élete kezdődött, téli estéken a családi asztalnál, egy csésze tea és Swedenborg könyve mellett, amikor először kezdte a szóról-szóra vett ég és pokol titkait tanulmányozni. Testi életével nem sokat törődött, se testi születésével, mely előtt már megszámlálhatatlan éveket vélt élni, se testi anyjával, kihez ezeket a kegyetlen sorokat írta:

Didst close my tongue in senseless clay
And me to mortal life betray.
The death of Jesus set me free,
Then what have I to do with thee?⁴
o Tirzah.

¹ The cristal cabins.

² Mindezeknek a műveknek pontos címét l. a tanulmányhoz csatolt bibliográfiai jegyzetben.

³ A. Th. Story: *William Blake*, London, 1893.

⁴ Bezártad nyelvem értelmetlen agyagba | és elárultál a földi létnek | Jézus halála szabadított meg engem | mi dolgom akkor veled?

Már a gyermeket víziók látogatják; legelső látomása, az volt, amit felesége mesélt el Crab Robinsonnak:⁵ Isten odatámasztotta homlokát az ablakhoz. Látott ezenkívül egy fát, melyen angyalok fészkeltek és egyízben találkozott a mezőn Eliézer prófétával; de amikor ezt otthon elmondta, anyja nagyon megverte és víziói hosszú időre megszűntek.

A művészet kerítette most hatalmába, az önmagáért való művészet, víziós metafizikai háttér nélkül. Szorgalmas rézmetsző lett, hosszú éveken át tanult, magas székén ülve és rajzolva a Westminster apátságban, ahol egész életére magába szívta a gótikus formák varázsát, a születendő angol romantika lelkét. De egyszer hirtelen haragjában (ingerlékeny természetű volt egész életében) lelökte az állványról egy tanulótársát és ettől kezdve a fiatal festőket kitiltották az apátságból.

A szerelem is ellátogatott hozzá, először a Hamis Leány attitűdjében, majd a Vigasztaló alakjában – ezt a vigasztaló lelket azután becsülettel feleségül is vette, névszerint Catherine Bouchert, aki mindhalálig mártírosan odaadó társa, barátja és cselédje volt. „Keményen dolgozó teherhordója volt szorgalmas férjének“, írja róla Tatham, Blake barátja és első életrajzírója⁶ és ugyancsak tőle tudjuk, hogy a szegény asszony sorsa nem tartozott a legkönnyebbek közé. Blake semmi földi dologgal nem törődött, pénzt nem volt szabad kérni tőle és ha Mrs. Blake kifogyott a földi javakból, beírta azzal, hogy szomorúan nézett férjére mindaddig, míg az megértette, hogy miről van szó. Mikor feleségül ment Blakehez, még írni sem tudott; később annyira fejlődött, hogy segítőtársa lett férjének a rajzolásban és nemcsak hogy szóról-szóra hitte. férjének valamennyi vízióját, de lassanként maga is megtanulta a látomások művészetét. Ha Blake víziói elmaradtak, éjszakákon át térden állva imádkoztak együtt, hogy újra megjelenjenek.

Mint házas ember, komolyan nekilátott a kenyérkereső munkához. Ez számára a rézmetszés volt, melyet élete végéig, víziók és felmagasztosulások közt, de mindvégig a mesterember józan és feltétlen munkaszeretetével folytatott. A maga korában mint könyvillusztrátor volt nevezetes: Young *Éjszakáit*, Blair *The Grave* c. költeményét, Vergiliust és Dantet illusztrálta; szakértők legtöbbször becsülik a *Jób* könyvéhez készült képeinek monumentálisan komor és amellet igazi blakei sajátságokkal teljes hangulatát. Illusztrálta, elsőül, Chaucer *Canterbury Tales*-eit is; ezt az ötletet egy kiadó ellopta tőle, mire Blake röpirat-polémiába bocsátkozott vele és ennek a polémiának köszönhetjük Blake expressis verbis adott, nem allegorikus kijelentéseit a művészetről (*The Descriptive Catalogue*).

3.

Blake, mint képzőművész, éppolyan magábanálló jelenség, mint költői műveiben, – hiszen két megnyilatkozási formája teljesen egyazon gyökéren nőtt. Mint verseiben egyes monománikusan ismétlődő képek, úgy térnek vissza rajzain a stereotyp alakok: a blakei Aggastyán, „hóviharszerű“ szakállával, ahogy Chesterton mondja, és néha a halált; néha Istent, többnyire pedig a Napok Öregjét, Blake mitológijának alakját ábrázolja; a szörnyeteg, kis zöld ormányával, mely az embernek mindig a kígyóra vonatkozó freudista magyarázatot juttatja az eszébe: szorongásérzettel terhelt fallusz; – azután a szellemek, akik mindég fejjel lefelé ereszkednek le, de valami rendkívüli magátólérthetőséggel és csodálatosan kifejezik Blake egész paradox lényét. Megint csak Chesterton megfogalmazásában: Övé volt a legtermészetesebb természetfölöttiség.⁷

De a legsúlyosabb paradoxon magában a rajzolás technikájában nyilvánul meg. Blake, a leghomályosabb élettitkok és a legkimondhatatlanabb intuíciók átélője, irtózott mindentől, aminek nem voltak szilárd, határozott konturjai. Szigorúan lineáris művész volt, gyűlölte az olajfestményt, „mert semmi határozott vonalat, semmi pozitív lezárását a formának nem lehet vele elérni, a legnagyobb lángésznek sem: minden vonala szétfolyik és minden világossága szétolvad“.⁸ Gyűlölte Rubensét, gyűlölte Tiziant és főképp késői angol tanítványukat, Joshua Reynoldsot, a Rafaelhez és a Rafael előtti lineáris művészethez való visszatérést sürgette, több, mint félszázaddal az angol prerafaeliták előtt és a lineáris és festői stíluslehetőségek harca fantáziájában messze túlnöve a művészet keretein metafizikai princípiumok gigantomachiájává tornyosodott fel.

A vonalak művészete az igazi látás, minden egyéb hazugság, csak e Világ Istenének a műve, nem örök. „The Infinite alone resides in Definite“, „a Végtelen egyedül a Határozottban székel“.⁹ mondja.

„Aki látni akarja a Látomást, a tökéletes egészet,
Kell, hogy megszervezve lássa azt, Legkisebb
Részleteiben, és nem mint te
Igazságosság ellensége, kívánod; a tiéd szervezetlen
És havas felhő, zivatar és pusztító háború hordozója“¹⁰

⁵ Crab Robinson, fontos visszaemlékezései a *Patriotische Annalen*ben jelentek meg, Hamburg 1810. Közli Gilchrist (l. bibliogr.) p. 385.

⁶ Kiadta Russel, *The Letters of W. B., together with His Life by F. Tatham*, edited by A. G. B. Russel, London 1906. p. 11.

⁷ Chesterton (l. bibl.) p. 36.

⁸ Tatham i. m. p. 11.

⁹ *Jerusalem*, ed. Sampson, p. 399.

¹⁰ U. o. p. 408.

Blakenek ez a szigorú, ethikát építő állásfoglalása a határozott vonalak mellett, rajzolásban és életlátásban egyaránt, a klasszicizmussal jegyzi őt el és elválasztja a német romantikától, mellyel egyéb tekintetben annyira rokon; igen helyesen állapítja ezt meg Helene Richter: „Denn im Gegensatz zu den deutschen Romantikern, denen das Geheimnis die blaue Blume ist, und die in unklaren und unbestimmten Ahnungen und Sehnsüchten als in dem Ideal des Gemütszustandes schwelgten, ist für Blake das Mysterium gleichbedeutend mit dem Sündenfalle und dem grossen Fluche, und sonnenhelle Klarheit in abgrundtiefen Geheimnissen ist das Ziel, dem er nachstrebt“¹¹

A katolikus Chesterton pedig ezért mondja, hogy Blake, minden eltévelyedése dacára, az angyalok között harcol. Mert a keleti, az ördögi misztika, felbontja és a mindenbe olvasztja az egyéniséget, míg a nyugati, az angyali misztika tiszteli a szilárd vonalakat és minden egyéniség külön világát.

4.

Kora csak mint rézmetszőt ismerte, ő azonban költői hivatását fontosabbnak tartotta. Első verseskötete – a *Poetical Sketches* – 1783-ban jelent meg, Blake műkedvelő-barátainak kiadásában, bizonyos Rev. Mr. Mathews farizeusos előszavával, mely mentegeti Blake zseniális különöségeit és nagy normális jövőt ígér az ifjúnak. Pedig ez a kötet Blake egyetlen nem-különc műve: verseket tartalmaz, melyek nem akarnak többek lenni, mint versek, lírai önkifejezések. A próféta-ság attitűdje ekkor még távol állt tőle. De már ekkor is, költői technicitásában elkülönült minden elődjétől, Yeats szerint ez az első angol romantikus versgyűjtemény. Oly költői mintaképek inspirálták, amiről kortársai még keveset tudtak: Edmund Spencer régi strófái, az erzsébetkori angol líra kimeríthetetlen érzés-gazdagsága, és drámai töredéke, a *King Edward the Third*, elsősorban hozza felszínre az erzsébetkori angol dráma elásott kincseit. Az angol líra igazi, egyetlen és angol hangjai, Shakespeare, Spencer és Milton hangjai, évszázadokon át elveszettnek látszottak, a franciás klasszicizmus élettelen „dikciója“ megölt minden eleven líraiságot – Blake az első, aki hazatalál ehhez a hanghoz, melyen később Wordsworth és Shelley az angol költészet legjava strófáit hangoztatják.

Blakeben a preromantikus művészet összes szála egybefut. Ezekben a fiatal években még csak a legkülsőségesebb érezhető: a multba fordulás. Ő is magába fogadja a preromantika bibliáit: Ossiánt, Chatterton hamisítványait és Percy ballada-gyűjteményét, a Westminster-apátságba megtanulja ő is, hogy „a görög művészet matematikai forma, a gót művészet eleven forma“.¹²

A *Poetical Sketches*-en kívül csak egy műve jelent meg életében nyomtatásban, a jelentéktelen *The French Revolution*. (1791). Többi műve számára megtalálta azt a sajátos megjelenési alakot, mely szorosan hozzátartozik a Blake-versek hangulatához és nagyban elősegíti, hogy művei ismeretlenek maradtak. Miután ugyanis hosszú időn át szenvedett a kiadókkal való állandó harcban, egy éjszaka megjelent neki meghalt öccsének lelke, akivel különben Blake úgyszólván minden nap érintkezett, és megtanította, hogyan állítsa elő önmaga a könyveit. Ez a módszer képesítette Blake-et, hogy ugyanarra a lemezre metssze a répeket és a betűket; az íveket pedig utólag színezte, minden egyes példányt külön-külön. Sampson szerint artiztikus hajlamai vezették rá, hogy maga állítsa elő könyveit, mint később W. Morris. Ezek a maga-gyártotta könyvek ma már természetesen nagyon ritkák és rendkívül értékesek.

Igy készült az első, igazán blakei verseskötet, a *Songs of Innocence*, 1789-ben. A *Songs of innocence* gyermekekről szól és gyermekeknek. Játékos, könnyű versek, kéményseprőkről, dajkákról, csecsemőkről és főképp bárányokról – sokszor akkora ügyetlenséggel és túlzó naivitással, hogy az expresszionista festők négerplasztikán okult műveit juttatják az ember eszébe. De az egész kötet tulajdonképpen álarcos költészet, allegorikus, ha úgy tetszik; és a preromantika egyik legintenzívebb formáló akarását juttatja szélsőségesen kifejezésre: az Árkádia-vágyat. A nagy, reménytelen, rousseaui elkívánczozást a természet, az ősegyyszerűség, az igazi emberi után; – csak hogy míg az Árkádia-vágy általában primitív népeket, pásztorokat vagy tündérmese-miliót keres magának álruhával, Blakenél a gyermekvilág ölti fel Árkádia alakját. És míg a régebbi, a vergiliusi Árkádiában a pásztorok és pásztorlányok kosztümjében előkelő római urak és hölgyek járnak-kelnek, Blakenél az apák, gyermekek, báránykák és barátságos, koronás oroszlánok maszkja alatt nagy metafizikai koncepciók mulatoznak a réteken. A gyermekek a bűnbeesés előtti, vagyis a bűntudat előtti emberiséget szimbolizálják és bemutatják, milyen szép volna az élet, ha az emberek megszabadulnának a bűntudattól.

A *Songs of Innocence* versei még mindig normális versek, strófákkal, rimekkel, többnyire megközelíthető értelemmel, sőt kimondott tendenciával. De ugyanabban az évben (1789) kinyomtatja két első „prófétikus“ könyvét, a *The Book of Thel* és a *The Book of Tiriel*-t. Hosszú, rímnélküli, teljesen „modern“ szabad sorokban mithikus alakok vonulnak fel előttünk egy nem-létező mithológiából. Nevük úgy hangzik, mintha valami apokrif bibliából bújtak volna elő (Tiriel, Ijim Har), de időnkint görögös nevet vesznek fel (Heuxos, Theotormon, Enitharmion) és időnkint az ossziáni kelta csengés romantikája jár velük (Mnetha, Leutha stb.). A történet valami miltoni ősvilág mérhetetlen szikláin, dzsungeljeiben, sötét tengerein játszódik le, ha ugyan

¹¹ Helene Richter: *William Blake*, Strassburg, 1904. 110. s.

¹² *The Descriptive Catalogue*, ed. Yeas, p. 214.

történésnek lehet nevezni ezeket a furcsa és stereotyp, allegóriával teljes aktusokat; az alakok gnóosztikus-újplatonikus módon emanálódnak egymásból, megláncolják egymást, feldarabolják egymást, kiszabadulnak, vérfertőzést követnek el, világtüzeket gyújtanak és átkozódnak. A teremtésmíthoszok világa ez és a blakei mithológia feltűnő hasonlatosságot mutat ősi rendszerekkel, melyeket Blake sosem ismerhetett. A látnok visszaelmélyült a lélek ősbib rétegeibe, ahonnan valaha az asztrális mondák kiszakadtak.

A korábbi prífétikus könyvek (*The Daughters of Albion*, *America*, *The Song of Los*, *Ahania*, *The Song of Urizen* stb.) mély, hasonlíthatatlan költőiséget árasztanak a képek miriádjai között, plaszticitásuk és különös ritmikájuk akkor is magával ragadja az embert, ha egy betűt sem ért allegorikus tartalmukból. De a későbbi, monumentális terjedelmű próféciák: *Vala* (vagy *The four Zoas*), *Jerusalem* és *Milton*, egyes megdöbbentő filozófiai mélységű helyeket nem számítva, ritmustalanok, absztraktok és élvezhetetlenek.

(Folyt. köv.)